

ЧУЙКО ЕЛЕНА ВАСИЛЬЄВНА. *Профессионально-ориентированные практики в подготовке социальных педагогов в университете.*

Статья посвящена проблеме образовательной подготовки специалистов по специальности «социальная педагогика» в контексте современности. Указывается на отсутствие системной модели подготовки в отечественном образовательном пространстве высшей школы, обосновывается идея развития и формирования личностной зрелости, как главного новообразования личности профессионала. Определена сущность профессионально-ориентированных практик, как важного средства образовательной социализации студентов. Излагается основное содержание, принципы и способы внедрения профессионально-ориентированных практик: волонтерской, исследовательской, проектной и организационно-управленческой. Приводится пример внедрения проектной практики на третьем курсе.

Ключевые слова: профессионально-ориентированные практики, личностная зрелость, личностные способности, профессиональные компетентности, образовательная социализация, профессиональные задачи.

CHUIKO OLENA. *Professional-oriented practices in the training of social pedagogues at the university.*

The article is devoted to the problem of educational training of specialists in the specialty "social pedagogy" in the context of modernity. The absence of a system model for the preparation of higher education in the domestic educational space is pointed out, the idea of the development and formation of personal maturity as the main new formation of a professional person is grounded. The essence of professionally-oriented practices is defined as an important means of educational socialization of students. The main content, principles and ways of implementing professionally oriented practices are described: volunteer, research, project and managerial. An example of the introduction of project practice in the third year is given.

Key words: professionally oriented practices, personal maturity, personal abilities, professional competencies, educational socialization, professional tasks.

УДК 378:[37.013.42-051:159.947.5]

Шимко І. М., Талаш І. О.

СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ – ЯКІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

У статті розкрито зміст поняття «соціальна компетентність» з позицій різних наукових підходів, визначено основні чинники формування соціальної компетентності особистості. Соціальна компетентність розглядається як невід’ємна і сутнісна характеристика процесу соціалізації особистості, її професійного становлення. Обґрунтовано доцільність використання рольового підходу в процесі опанування соціальними знаннями, подано зразки завдань на

розвиток соціальної компетентності майбутніх соціальних педагогів у процесі їх професійного становлення. Охарактеризовано причини виникнення утруднень при опануванні професійних ролей, запропоновано шляхи їх подолання.

Ключові слова: соціальна компетентність, компетенція, соціалізація, роль, рольова структура особистості, атом професійних ролей особистості.

Соціально-економічні перетворення зумовлюють значні зміни в освіті й вихованні: ставляться нові завдання, впроваджуються нові навчальні предмети, інноваційні освітні і виховні технології, створюються інноваційні моделі загальноосвітніх навчальних закладів, модернізується зміст освіти.

Реформування освітньої галузі спрямовано також на формування й розвиток соціальних, інформативних, комунікативних та інших компетенцій, їхньої самостійності та активності в пошуку нового творчого потенціалу. З огляду на це, в психолого-педагогічних дослідженнях виокремився новий напрям наукових пошуків, пов'язаний із поняттями «компетентність», «соціальна компетентність», «життєва компетентність» тощо, які деталізуються й об'єднуються в комплекс знань, умінь, навичок, цінностей, здатностей за навчальними галузями й життєвими сферами [4].

Сучасні вимоги до суспільного життя людини та його якості зумовили виокремлення й дослідження категорії «соціальна компетентність», яка, за твердженням Н. Бібік, передбачає здатність жити в соціумі (ураховувати інтереси й потреби різних груп; дотримуватися соціальних норм і правил; співпрацювати з різними партнерами), а також адекватно виокремлювати, ідентифікувати, фіксувати та аналізувати коло питань на перетині всієї системи соціальних відносин суспільства і людини [2]. Відтак проблема формування соціальної компетентності особистості дедалі виразніше виокремлюється в самостійний науково-педагогічний напрям.

Поняття «соціальна компетентність» у науці має чимало трактувань, що зумовлює різні підходи до визначення критеріїв і показників її сформованості. Окремі дослідники у своїх роботах наголошують на тому, що соціальна компетентність є вираженням якості виконання особистістю соціальних ролей (П. Горностай, С. Краснокутська, П. Смирнов, Г. Ушамирська та інші) [3]. У працях іншої групи науковців зосереджується увага на соціальній компетентності як здатності досягати результативності в груповій взаємодії насамперед на основі застосування комунікативних стратегій і тактик (І. Горелов, Б. Жиганов, Н. Калініна, Дж. Равен та інші). У наукових працях вказано також, що соціально компетентна особистість повинна мати розвинену ціннісно-диспозиційну основу, у центрі якої – відповідальність як перед суспільством, навколишнім соціальним оточенням, так і перед собою за власну самореалізацію (О. Асмолов, О. Пометун, Л. Сохань, Ю. Резнік та інші).

Е. Галіна визначає «соціальну компетенцію» як здатність орієнтуватися в повсякденних життєвих ситуаціях, вирішувати типові та нестандартні завдання, які виникають, спираючись на привласнені соціальні цінності і розвинені особистісні орієнтації, використовуючи набуті вміння та навички, навчальний та життєвий досвід [3].

Аналізу наукової літератури дозволяє стверджувати, що на сьогодні відсутня єдність підходів до тлумачення змісту поняття «соціальна компетентність», визначення її складових, а також недостатньо розробленим залишається технологічний аспект формування соціальної компетентності.

Мета статті: узагальнити й систематизувати складові соціальної компетентності як якісної характеристики процесу соціалізації, розробити завдання на формування соціальної компетентності майбутніх соціальних педагогів на засадах рольового підходу.

Соціальна компетентність особистості охоплює різні сфери людської діяльності: навчальну, професійну, власне соціальну взаємодію, є однією з істотних передумов продуктивної міжособистісної взаємодії в усіх її проявах. Діяльність соціально компетентної особистості не зводиться лише до того, що можна побачити в результаті спостереження. Таку особистість слід розглядати як складну систему, яка виконує не лише зовнішні функції, а й різноманітні внутрішні, зокрема психологічні.

Попри відсутність термінологічної єдності щодо понять, якими визначається рівень соціальної компетентності як готовності особистості до самостійного життя, більшість дослідників змістом процесу соціалізації й критеріями її сформованості вважають засвоєння людиною спеціальних знань, конструктивних, організаторських, комунікативних, інтелектуальних умінь, норм, правил, що склалися в суспільстві, знаходження власного місця в ньому. До основних компонентів сформованості цієї якості вони відносять змістово-когнітивний, комунікативний, поведінковий, емоційно-вольовий, мотиваційний показники. Зазначене зумовлює необхідність розглядати поняття «соціальна компетентність» особистості як самостійну проблему, не ототожнюючи її з іншими компетентностями, близькими за змістом і структурою, наголошує Г. Белицька [1].

Соціальна компетентність є сукупністю конкретних якостей особистості, здібностей, соціальних знань і умінь, суб'єктивна готовність до самовизначення, що забезпечують інтеграцію людини в суспільстві за допомогою продуктивного виконання нею різних соціальних ролей.

Н. Рототаєва соціальну компетентність розглядає як загальне збірне поняття, яке свідчить про рівень соціалізації людини.

У дослідженнях І. Зимньої зазначається, що всі компетентності соціальні (у широкому сенсі цього слова), «бо вони виробляються, формуються в соціумі, вони соціальні за своїм змістом, вони і з'являються, і функціонують в цьому соціумі».

Сутність соціалізації полягає у засвоєнні індивідом певної системи знань, норм, цінностей, що дозволяють йому ставати особистістю, здатною функціонувати в даному суспільстві.

Процес формування соціальної компетентності відіграє важливу роль як у житті окремо взятої особистості, так і суспільства в цілому. Це тривалий, активний процес, що триває від народження людини до її смерті. Соціальна компетентність дозволяє людям реалізувати свої потреби, можливості, здібності, вступати у взаємодію з іншими членами суспільства, соціальними мікрогрупами,

інститутами, організаціями і суспільством в цілому. З іншого боку, соціалізація, що успішно здійснюється на основі сформованості соціальної компетентності, визначає стабільність самого суспільства, забезпечуючи необхідну наступність у його розвитку. Від успішного здійснення цього процесу залежить наскільки особистість зможе реалізувати свої здібності і задатки, набути соціальної зрілості, бути корисною суспільству і створити для себе сприятливі умови життєдіяльності.

Суттєвим чинником формування соціальної компетентності є активна соціалізація людини, під якою ми розуміємо таке пристосування її до вимог суспільства, що забезпечує її успішне функціонування у соціальному середовищі. У процесі соціалізації молода людина повинна пізнати й прийняти вимоги суспільства, а результатом цього процесу є формування свідомої причетності, належності до суспільства, пристосованості до оточуючого середовища і здатності до успішного здійснення соціальних ролей.

Процес формування соціальної компетентності людини розгортається послідовно і відбувається протягом усього її життя. Він починається в сім'ї, потім продовжується і нарощується в дошкільних дитячих установах, школі, вузі, на виробництві. Спочатку через спілкування з батьками, родичами, іншими людьми, а потім через спілкування з однолітками, вчителями, через різноманітні види спільної з ними діяльності людина інтегрується в суспільство, стає підготовленим учасником суспільного життя. Нескінченна кількість відносин і взаємодій, у якій вона вступає, не засвоюються нею пасивно і механічно. Одні з них роблять величезний вплив, формують мотиви поведінки, стимулюють діяльність, інші виявляються нейтральними, треті – сприймаються насторожено, викликають внутрішній опір, прагнення до їх подолання. Характер впливу, прийняття або неприйняття якихось моментів багато в чому залежить від внутрішньої позиції особистості, яка формується під впливом виховного середовища, що визначає набір моральних, естетичних, культурно-освітніх характеристик особистості.

У ході даного процесу у людини виникають відповідні відносини до соціальних фактів і в цілому до навколишнього світу, вибірковість у сприйнятті та оцінці цих факторів і подій, складається суб'єктність: особистість починає активно, вибірково і цілеспрямовано взаємодіяти з середовищем, проявляти себе, свій духовний і фізичний потенціал, тобто відбувається соціальне становлення особистості, отже, формується її соціальна компетентність.

Найбільш органічно, на нашу думку, процес опанування соціальними знаннями та вміннями відбувається через опанування ролями як моделями поведінки, адже включення в соціум особистості відбувається шляхом опанування певних функцій (ролей), відповідних визначеному соціальному статусу. Наприклад, опанування роллю соціального педагога дозволяє студенту зайняти соціальний статус соціального педагога. Опанування цією роллю відбувається шляхом включення студента в соціально значиму діяльність – професійна освіта, шляхом формування системи відповідних дій, що є складовими професійної освіти (вивчення професіограми соціального педагога, етичного кодексу соціального педагога, опанування знаннями зі спеціальних дисциплін, самоосвіта тощо), засвоєння правил поведінки, які прийняті в соціальному середовищі

вищого навчального закладу (колективі студентів і викладачів), засвоєння правил поведінки соціального педагога в процесі проходження виробничих практик. Етапи опанування роллю соціального педагога є складовою соціалізації особистості і відповідають етапам професійного становлення студента, разом із тим, дозволяють більш глибоко осягнути специфіку професійної діяльності та вибудувати алгоритм опанування моделями поведінки професіонала. На сьогоднішній день, як зазначають Дж. Паркер і П. Ренделл, «соціальні педагоги, особливо недосвідчені чи практиканти, часто скаржаться на невизначеність своєї професійної ролі. Та й кваліфіковані соціальні педагоги інколи мають із цим проблему: коли виконують різнопланові й суперечливі завдання, або коли їм бракує розуміння місії організації-роботодавця, або коли не вистачає часу для опанування сучасних знань і навичок» [6, с. 21]. На нашу думку, ці труднощі можна ефективно долати, використовуючи рольовий підхід у процесі професійної освіти студентів. Так, після ознайомлення із професіограмою соціального педагога, студентам доцільно запропонувати визначити, які професійні ролі виконує соціальний педагог. Слід пояснити студентам, що ролі завжди пов'язані з певними професійними функціями. Після складання переліку рольових позицій соціального педагога відбувається обговорення і складання узагальненого реєстру, що буде відповідати ідеальній моделі рольової структури особистості соціального педагога. За визначенням З. Мірошник, рольова структура особистості – це «інтегративна якість особистості, що об'єднує в собі специфічні рольові профілі, які включають у себе моделі поведінки, адекватні змісту професійної діяльності; рольова структура особистості – це складне соціально-психологічне утворення, що об'єднує в собі професійні та соціальні ролі» [5, с. 69]. Рольова структура особистості передбачає реалізацію сукупності соціальних ролей. «Виступаючи засобом включення людини у групу і посідаючи певне місце у структурі її життєвого світу, ролі особистості утворюють рольову метаструктуру життєвого світу» [5, с. 252].

Оскільки рольова структура особистості професіонала завжди буде відрізнятися від ідеальної моделі рольової структури фахівця, то доцільно студентам запропонувати побудувати атом професійних ролей особистості. Поняття рольовий атом, введене З. Мірошник та І. Талаш, є похідним від поняття соціальний атом, яке було введене в науковий обіг Г. Лейтц, в подальшому досліджували його низка психологів переважно в межах психодрами, зокрема: І. Кляйн, Я. Морено, Х. Прукнер, А. Шутценбергер. Соціальний атом – це соціальна конфігурація міжлюдських стосунків, які розвиваються від моменту народження людини. Рольовий атом – це конфігурація ролей, які охоплюють певну сферу діяльності особистості (професійну, побутову, особистісну тощо). Побудова атому професійних ролей особистості спрямована на усвідомлення власної структури професійних ролей, визначення перспективних ліній професійного зростання (розвиток ролей, які недостатньо сформовані на даному етапі).

Для побудови атому професійних ролей студентам надають таку інструкцію: «Пригадайте та перерахуйте в зошиті всі професійні ролі, які вам доводилося виконувати (під час виробничої практики; якщо вже був досвід

роботи соціальним педагогом). На аркуші паперу намалуйте свій рольовий атом: у центрі в колі позначте своє «Я», а потім на трьох орбітах розташуйте ролі відповідно до їх значимості (перша від центру орбіта – найбільш значимі, третя від центру орбіта – найменш значимі). У відсотках позначте, скільки енергії ви витрачаєте на кожну роль (якщо за 100% взяти всю вашу енергію)».

Після того, як студенти сконструюють атом своїх професійних ролей, їм пропонується проаналізувати цю модель за такими показниками: 1) які ролі знаходяться на одній осі, яку уявно можна накреслити через центр моделі (ці ролі є особистісно найбільш значимі й утворюють вісь рольової структури особистості); 2) чи є більше, ніж одна роль, яка на себе забирає 25% і більше відсотків психічної енергії особистості (наявність двох і більше таких ролей свідчить про рольове перевантаження, що в перспективі створює небезпеку професійного вигорання особистості; відтак, доцільно з'ясувати причини рольового перевантаження та розробити шляхи його подолання); 3) дослідити, чи є ролі в атомі професійних ролей, які взаємовиключають одна одну (якщо такі ролі наявні – це свідчить про наявність або розвиток інтраперсонального (внутрішнього) рольового конфлікту); 4) визначити, які ролі, що були перелічені в ідеальній моделі рольової структури особистості фахівця не ввійшли до структури атому професійних ролей особистості, з'ясувати причини, через які дані ролі випали з поля зору студентів; 5) чи всі 100% психічної енергії були розподілені між ролями в атомі професійних ролей, чи, можливо, залишилися невикористані відсотки (невикористані відсотки свідчать про наявність незадіяного в професійному становленні ресурсу, отже, можна поміркувати, на опанування якими професійними ролями його можна використати).

Якщо студент виявив у процесі виконання цього завдання рольове перевантаження, пов'язане із намаганням опанувати кількома професійними ролями одночасно, то варто йому допомогти вибудувати ієрархічну послідовність їх опанування, використовуючи такі критерії для побудови послідовності: значимість ролі для професійної діяльності, особистісна значимість ролі, наявність ресурсів (знань, умінь і навичок) для опанування цією роллю в даний момент.

Рольовий конфлікт вирішується шляхом визначення цінності кожної ролі для особистості (які потреби особистості вона дозволяє задовольнити), ситуацій професійної діяльності, де їх доцільно використовувати, пошуку компромісних рішень щодо використання кожної моделі поведінки (ролі).

Для успішного опанування ролі доцільно пропонувати студентам скласти перелік дій, що становлять зміст даної моделі поведінки й дозволяють реалізовувати її максимально ефективно. Наприклад, зміст професійної ролі соціального працівника «професіонал» складає така система дій: надавати професійно соціальні послуги; використовувати спеціальні знання в професійній діяльності; керуватися професійною етикою в професійній діяльності; обмінюватися досвідом з колегами. Таке структурування ролі на окремі компоненти (дії) сприяє усвідомленню студентами змісту професійної діяльності, визначенню причин труднощів, які виникають у процесі професійного

становлення, виявленню неефективних (хибних) дій, які не дозволяють успішно опанувати роллю.

Рольовий підхід сприяє формуванню соціальної компетентності соціального працівника, адже дозволяє розглядати взаємодію з клієнтом як систему рольових очікувань, соціальних норм. Відтак, дуже важливо при першому контакті з'ясувати рольові очікування з боку клієнта, його уявлення про норми власної рольової поведінки, його обізнаність з питання норм соціальної взаємодії. Крім того, залежно від соціального статусу, особистість має типові моделі поведінки в рольовій структурі особистості. Ці знання допоможуть соціальному працівнику вибудувати ефективні стратегії безконфліктної взаємодії з клієнтом.

Таким чином, сформованість соціальної компетентності дозволяє набути досвіду успішної соціальної взаємодії як у навчальній діяльності, так і в суспільному житті. Від того, наскільки ефективно людина може співвідносити особисті інтереси з потребами соціуму, формувати власну систему цінностей, співпрацювати з людьми і навколишнім світом, залежить її становлення як громадянина.

Подальші дослідження доцільно присвятити узагальненню та систематизації структурних елементів соціальної компетентності, розробці технологій її формування та розвитку.

Використана література:

1. Белицкая Г. Э. Социальная компетенция личности // Сознание личности в кризисном обществе. – М., 1995. – С. 42-57.
2. Бібік Н. Компетентність і компетенції в результатах початкової освіти / Н. Бібік // Початкова школа. – 2010. – №9. – С. 1- 4.
3. Галина Э. Ф. Программа социально-педагогической деятельности по формированию социальных компетенций у учащихся начальных классов: [Электронный ресурс] / Э. Ф. Галина. – Режим доступа: <http://www.scienceforum.ru/2013/pdf/6694.pdf>.
4. Життєвакомпетентність особистості: науково-методичний посібник / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. – К.: Богдана, 2003. – 520с.
5. Мірошник З. М. Ролєграма як засіб формування рольової структури особистості: науково-методичний посібник / З. М. Мірошник, О. Ю. Михайленко, І. О. Талаш. – Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2017. – 296 с.
6. Parker J., Randall P. Using Theories Based on Social Psychology in Social Work. – Birmingham: BASW Trading Ltd, 1997. – P.21-22.

ШИМКО ИЯ НИКОЛАЕВНА, ТАЛАШ ИННА АЛЕКСАНДРОВНА.

Социальная компетентность – качественная характеристика процесса социализации.

В статье раскрыто содержание понятия «социальная компетентность» с позиций различных научных подходов, определены основные факторы формирования социальной компетентности личности. Социальная компетентность рассматривается как неотъемлемая и сущностная характеристика процесса социализации личности, ее профессионального

становлення. Обоснована целесообразность использования ролевого подхода в процессе овладения социальными знаниями, представлены образцы заданий на развитие социальной компетентности будущих социальных педагогов в процессе их профессионального становления. Охарактеризованы причины возникновения затруднений при овладении профессиональными ролями, предложены пути их преодоления.

Ключевые слова: социальная компетентность, компетенция, социализация, роль, ролевая структура личности, атом профессиональных ролей личности.

SHYMKO IYA, TALASH INNA. *Social competence is a qualitative characteristic of the process of socialization.*

The article reveals the content of the concept of “social competence” from the standpoint of different scientific approaches, determines the main factors of the formation of social competence of a personality. Social competence is considered as an integral and essential characteristic of the process of socialization of the personality, their professional development. The expediency of using the role approach in the process of mastering social knowledge is substantiated, examples in the process of their professional development of tasks for the development of social competence of future social educators are presented. The reasons for the emergence of difficulties in mastering professional roles are characterised, the ways of overcoming them are offered.

Key words: social competence, socialization, role, a role structure of a personality, the atom of professional roles of a personality, competence.